

MEHMED III. MUHAMMED III. (1 5 6 6 - 1603), o s m a n l ı p â d i ş â h ı ve bu s ü l â l e n i n o n ü ç ü n c ü h ü k ü m d a r ı olup, Murad III. 'in Safiye Sultan (Venedikli Bafo) 'dan doğma oğludur. Kanunî Sultan Süleyman 'm Sigetvar

seferine gittiği sırada, babası şehzade Murad 'm sancak beyi bulunduğu Manisa'da dünyaya

gelmiş, veliahd şehzade Selim 'in bu ilk hafidinin doğumu haberi pâdişâha 13 zilkade 973

(I hazîran 1566) ' te ulaştırılmış ve adı „ecdâd-ı kirâmımızda Murad oğln Mehmed ola gelmiştir"

denilerek, onun tarafından konulmuştur. Babasının cülusuna (1574) kadar Manisa 'da yetişen

şehzadenin bu tarihte ebeveynLjle İstanbul 'a geldiği anlaşılmaktadır, ilk hocası olan

manisalı İbrahim Cafer Efendi 'nin vefatından sonra, sırası ile, şehzade muallimliklerine ge

536
MEHMED HI

tirilen Haydar Efendi ve Pîr Mehmed Azmi Efendi (krş. Atâî, *Şakaikzeyli*, tür. yer.)

'den tahsil gördü. Büyük şehzade ve Safiye Saltan gibi, *gözde* bir hasekinin oğlu olması,

en müsait şartlar içinde yaşamasını, babasından da en büyük alâka, ihtimam ve

muhabbet görmesini mucip oluyordu. Murad

III. 'm, bu şehzadeyi eğlendirmek maksadı ile, ekseriya Boğaz istihkâmlarından 200—300 pare top attırdığı göz önüne alınır, baba sevgisinin marazı bir zaaf derecesine vardığı düşünülebilir. Kendisine yapılan sünnet düğününün azamet ve ihtişamı da bunun başka bir delili sayılabilir. Filhakika Murad III. bu sünnet düğünü o zamana kadar görülmemiş bir merasim ve debdebe ile, bütün garp ve şark hükümdarlarının veya elçilerinin huzurunda yapmak için bir arzu beslemiş ve daha bir sene evvelinden alâkadarlara, husûsî müteferrika ve çaşnigirler ile, davetiyeler göndermiş idi. Davet edilenler arasında Mekke şerîfi, Kırım hanı, Türkistan ve Hindistan hükümdarları olduğu gibi, ezcümle alman imparatoru Rudolf II. ile ileri yaşından bahisle itizar beyân eden, fakat kendisini fevkalâde bir elçi ile temsil ettiren Venedik *doge'si* bulunuyordu (J. v. Hammer, *Devlet-i Osmaniye tarihi*, trk. tre., VII, 98, 103). Diğer taraftan, devletin merkez ve taşra teşkilâtında ehemmiyetli mevkileri işgal edenler de bu düğüne davetli idiler. O sırada Haleb

timar defterdarı bulunan müverrih Mustafa Alî 'nin de kendisine gönderilen davetiyeyi tarihine kaydetmesi bu hususta bize bir fikir vermektedir (*Kunh aUahbür*, Üniversite kutup., nr. 5959, var. 574 v,d.). Müteferrikalardan Kara Bâlî Bey 'in sûr-ı hümayûn emini, sabık nişancı Hamza Bey 'in sûr-ı hümayûn nâzın tâyin edildiği ve Rumeli beylerbeyi İbrahim Paşa [b.bk.] ile Sokoüü 'nun dâmâdı Anadolu beylerbeyi Cafer Paşa ve kapudan-ı derya Kılıç Ali Paşa 'nın birer vazife aldığı bu sünnet düğünü At-Meydanı'nda 1582 I hazirandan temmuz sonlarına kadar, 50 yük akçe harcanmak suretiyle, türlü eğlence ve gösteriler ile yapıldı ve sünnet ameliyesi vezîr Cerrah Mehmed Paşa tarafından 7 temmuzda icra edildi (tafsilât için bk. Âlî, *ayn. esr., göst. yer.;* ayn. mil., *Cömi al-hübür dar macâlis-i sür* isimli manzum eser, Tapkapısarayı, Bağdad köşkü, nr. 203). Düğünde verilen ziyafetlere âit masraf defteri, tevzî edilen kumaşlar ve devlet erkânından çrelen hediyeler için bk. Topkapısarayı arşivi, D. 9715, D. 10015).

Şehzade Mehmed ertesi sene (zilhicce 991 — kânun I. 1583), Azmî Efendi 'nin vefatından sonra muallim tâyin edilen Sultan Seim medresesi müderrisi Nasûh Nevâlî Efendi, !a!as;

sipahiler ağalığından çıkan Ali Bey, defterdarı baş rûznâmecî Husâm Bey-zâde, nişancısı Mekkeli Çavuş (Lala Mehmed Paşa), reisülküttâbı Abdurrahman Çelebî ve diğer erkânı, adamları ile birlikte ve 3.200.000 akçelik hâslar ile Manisa sancağına gitti (Selânikî, s. 174 v.d.). Şehzade lalasının bundan sonra bir kaç defa değiştiği anlaşılmakta ve 1592 'de lala bulunan Ramazan Efendi'nin bu vazifeden alınarak, yerine, sadâkat ve doğruluğu görülen ve aynı zamanda nişancı ve defterdarlığını yapan Mekke 'li Çavuş 'un tâyin edildiği görülmektedir (Selânikî, s. 335). Nevâlî Efendi ise, pâdişâhın vefatı ile, saltanat müjdesinin şehzadeye ulaşmasından iki gün önce vuku bulan vefatına (8 cemâziyelevvel 1003 = 19 kânun II. 1595) kadar, şehzade hocalığı vazifesinde kaldı (Atâî, *ayn. esr.*, s. 390).

Babasının ölümü kendisine validesi Safiye Sultan ile bâbüssaâde ağası Gazanfer Ağa tarafından bostancı-başî Ferhad Ağa vâsıtası ile gizlice bildirildikten sonra, derhâl Manisa 'dan ayrılan şehzade, Mudanya 'dan kadırgaya binerek, 27 kânun II. 'da İstanbul 'a geldi. Evvelâ Sinan Paşa kasrına, sonra harem-i hümâyûna girip, Valide Sultan ile görüştü

ve aynı gün bi'at işi tamamlanarak, tahta cülus eyledi. Babasının cenaze merasiminin hemen akabinde 19 kardeşini idam ettiren Mehmed III., devlet ve saltanat emniyeti nâmına, seleflerine nazaran kardeş katilliğinde daha ileri bir dereceye vardı. Yalnız yeniçerilere 660.000 altın olmak üzere, mûtâd cülus bahşış ve »terakkilerini" verdiren, öteden beri yanında bulunan lalası Mehmed Paşa'ya vezâret tevcih eden yeni pâdişâh, Nevâlî Efendi 'nin kısa bir müddet evvel vuku buîan vefatı ile münhal bulunan muallimliğe babası Murad III. 'm hocası Sâdeddin Efendi '3'i, sadrazamlığa Belgrad 'da ordu ile kışlamakta bulunan Koca Sinan Paşa 'nın yerine de, kaymakam Ferhad Paşa 'yi getirdi. Diğer taraftan devlet erkânı arasında da bâzı değişiklikler yapıldı ki, Ciğâîa-zâde Sinan Paşa [b. bk.] 'nm yerine, Halil Paşa 'nm kapudanlığa getirilmesi bu meyândadır.

Bu sırada en mühim ve halli lâzım gelem mesele, iki seneden beri devam eden Avusturya harplerinin, Tuna beyliklerinin (Erdel—Eflâk—Boğdan) isyanı ile, daha fazla yayılması ve ehemmiyet kazanması olmuş idi.

Filhakika o sıralarda, imparatorun telkin ve

t e s i r i ile, Erdel—Eflâk —Boğdan arasında,
Osmanlı

devleti aleyhinde bir ittifak aktedilmiş
ve bunlardan tehlikesi en yakın olan Eflâk
voyvodası Miha! (Mihai Viteazul) da Tuna
memleketlerine tecâvüz etmiş idi (Mihal 'm
İbMEHMED

IH. Sî?

râil kalesini kuşatıp, kenar mahallelerini yaktığı
hakkında İbrâil nazırının kânun II. 1595
tarihli arzı için bk. Başvekâlet arşivi, Fekete
tasnifi, nr. 2108). Bu voyvodanın Yer-Göğü 'yü
tahrip ve Tuna 'yi buz üzerinden geçerek,
Ruşuk kasabası ve civarında katl-i âm yaptığı
haberi gelince, ona karşı sadrâzam Ferhad
Paşa serdarlığında bir ordu sevk edildi (27
nisan 1595; bu sefere iştirak edecekler ve
hareket şekilleri hakkında sadrâzamanın Anadolu
eyâleti kadıları ile Amasya kadısına
emirleri için bk. Mühimme defteri, 73, sıra
numarası 64. v e 1 1 g ö) . Ancak hareketinden S
gün önce sadrâzam aleyhinde vuku bulan sipahi
isyâm ve diğer hâdiseler, ikinci vezir
kaymakam İbrahim Paşa ile bir kısım devlet
ricalinin serdara karşı olan husûmetlerini
izhâr etmelerine ve pâdişâha: — »Askerin
kalbi Ferhad Paşa 'dan tamam nefret üzeredir"

—diyerek, azlettirmelerine sebep oldu
(8 temmuz). Malkara 'daki menfasından
eelbedilen

Koca Sinan Paşa tekrar bu mevkie getirildi
ve çok geçmeden, Ferhad Paşa 'nın düşmanları,
Valide Sultan 'in himayesine rağmen,
safiyetinden istifâde ettikleri genç padişahın,
onun katline dâir bir hatt-ı şerif almağa
muvaffak oldular (tafsilât için bk. Hasan Beyzade,
Üniversite kütüp., nr. T. 6028, var. 348 v.
dd.; Peçevî, II, 168 v.dd.; Naimâ, I, 121 v.dd).
Yeni sadrâzam ve serdarın aynı sene zarfındaki
Eflâk seferi, başlangıçta bâzı muvaffakiyetler
te'min etmekle ve Mihâl 'in Erdel 'e firarından
sonra Bükreş ve Targovişte 'nin işgalini
te'min etmekle beraber, mağlûbiyet île neticelendi
ve Eflâk 'in beylerbeylik hâlinde idaresi
de tahakkuk ettirilemedi (tafsilât için bk.
mad. EFLÂK, BOGDAN, bilhassa Hasan
Beyzade,

agn, esr., var. 351 v.d.). Diğer taraftan
Avusturya cephesindeki serdar Sinan Paşazade
Mehmed Paşa 'nın da tedbirsizlikleri görüldü.
Budin 'de bulunduğu sırada, Yanık
(Raab) beylerbeyi Osman Paşa ' s ın düşman
harekâtına dâir yolladığı malûmata lâyıkkî ile

ehemmiyet vermemiş ve ağustos (1595)
başlarında

prens Mansfeld kumandasındaki müttefik
ordusunun Estergon (Esztergom, Gran)
'u muhasarasında müessir tedbir alamamış idi.
Bundan dolayı, Anadolu beylerbeyisi Lala
Mehmed

Paşa 'nın gayretine rağmen, bu kale ile
Vişegrad kalesinin sukutu gecikmedi (bu
münâsebetle zilhicce 1003 = ağustos 1595 ' t e
Budin, Tamşvar, Bosna vb. beylerbeylerine
Estergon'a yardım göndermeleri hakkındaki
hüküm ile İstanbul 'da hanlarda bulunan dirliğe
mutasarrıf her kesin defter edilerek,
sevkoîunması, firariler var ise, idamları cihetine
gidilmesi hakkında İstanbul, Galata,
Üsküdar ve hâslar kadılarına zilkade 1003 —
temmuz 1595 tarihli hüküm için bk. Başvekâlet
arşivi, Mühimme defteri, nr. 73, sıra nr.

1 v.dd., 86). Bu hâdiseler üzerine sadrâzam
Sinan Paşa azledilip, yerine Mehmed III. 'in
Manisa 'dan beraberinde getirdiği Lala Mehmed
Paşa tâyin edildi (16 rebiülevvel 1004 = 19
teşrin II. 1595) İ3e de, yeni sadrâzâmın on gün
sonra vefatı ve sâbık sadrâzam tarafdarlarınm
pâdişâha tavsiye etmeleri üzerine, sadâret mührü,
tekrar ve beşinci defa olarak, Malkara 'dan

celbedilen Koca Sinan Paşa 'ya verildi. Sinan Paşa bn defa, İbrahim Paşa 'nın da kendi aleyhindeki tasavvur ve tertiplerinden endîşe ederek ve sadrâzâmın veya sâdece bir serdarın idaresinde yapılacak seferin muhtemel mahzurlarını belirterek, pâdişâhı bizzat sefere çıkmağa iknâa çalıştı ve pâdişâhın ceddi Sultan Süleyman gibi, sefere çıkmasının düşmanlara haddini bildirmeği te'min edeceğini söyledi. Bu meselede Hoca Sâdeddin Efendi 'nin de, cihad faziletlerinden bahsederek, Sinan Paşa 'yi desteklemesi, onun babası ve dedesinin saltanatlarında terkettikleri bizzat sefere gitmek hususuna razı olmasını ve bu an'aneyi ihyaya karar vermesini intâc eyledi (Peçevî, II, 189; Nâimâ, I, 137). Mamafih Sinan Paşa 'nın çok geçmeden vefatı ile (5 şaban 1004 = 4 nisan 1596), tasavvur edilen bu sefer İbrahim Paşa 'nın sadâretinde tahakkuk ettirildi. Tarihimizde Eğri seferi ve Haç-Ova meydan muharebesi adları ile meşhur olan sefer-i hümâyûn 24 şevval 1004 (21 haziran 1596)'te başladı. Pâdişâh bu esnada hazînedan 550 deve yükü altın ve gümüş almış, İstanbul 'da Valide Sultan 'in nezâreti altında harcanmak üzere, 400 yük duka, 100 yük kuruş ve 50 yük yeni basılmış

kuruş bırakmış idi (Selânikî 'den naklen j. v. Hammer, VII, 212. 22 ramazan 1003 = haziran 1595 'te basılan yeni akçeye âit dikkate değer bir vesika için bk. Topkapı arşivi, E. 10548). Beraberinde Hoca Sâdeddin Efendi de bulunduğu hâlde, Edirne—Filibe—Belgrad yolu ile, Macaristan 'a doğru sefer eden ve yolda iken, Edirne kadısı Es'ad Efendi 'ye, babası Sâdeddin Efendi 'ye hürmeten yaptığı İstanbul kadılığı tevcihini, valide Safiye Sultan 'm muhalefet ve reddi ile, geri almak mecburiyetinde

kalan (Nâimâ, I, 140) pâdişâh, Salankamin 'deki harp meclisi mukarrerâtına uyarak, ordunun başında Eğri kalesi üzerine yürüdü ve bu müstahkem mevkiin fethinde (12 teşrin I. 1596) bulunda ki, bn yüzden „Eğri fâtihi" unvanı ile şöhret almıştır (tafsilât için bk. mad. EĞRİ; Eğri fetihnamesi için bk. Halet Efendi kütüp., nr. 623, var. 27 v.dd.;

SS8 MEHMED IIL

bu sefere âit olup da, Serez avarız hanelerinden alınacak zahîre ile alâkalı bulunan bir vesika için bk. Başvekâlet arşivi, Fekete tasnifi, nr. 2254; Eğri fethinde şehid olan yeniçerilerin isimlerini bildiren defter, nr, 2382 ve fetihde hizmeti görülenler hakkında

Rumeli beylerbeyine gönderilen ferman, 2283).
Avusturya, elindeki en mühim maear kalelerinden biri olan Eğri (Eğer, Erlau) 'nin sukutunu takip eden günlerde, burayı geri almak üzere, harekete geçen ve arşidük Masinülian ile Erdel prensi Bâthory kumandasındaki düşman ordusu ile yapılan Haç-Ova (Keresztesmezö) meydan muharebesinde de pâdişâh bizzat bulundu: evvelâ müttefik ordusunun bir baskın yapmak tedârikinde olduğu haber alınınca, vezîr Hadım Cafer Paşa ile Rumeli beylerbeyi Veli Paşa (bu zâta gönderilen ve bu seferin Siiistre sancağındaki mahlûl bir timarla münâsebetini anlatan 1 sefer 1005 — 24 eylül 1596 tarihli ferman için bk. Topkapı arşivi, E. 2911) düşman üzerine sevk edilmiş, fakat büyük düşman kuvveti tarafından zayiata uğratılınca, Cafer Paşa pâdişâhın huzurunda hasım kuvveti hakkında malûmat vermiş idi. Ertesi gün 20 teşrin I. otağ-1 hümâyûnda yapılan diğer bir toplantıda devlet erkânından bâzılarının indî mülâhazalar serdederek, muharebeden feragat edilmesi re'yinde bulunmaları üzerine, Hoca Sâdeddin Efendi ölünceye kadar dövüşmenin vacip olduğunu

söylemiş, Sokollu-zâde Hasan Paşa 'nın düşmana karşı gönderilmesini tavsiye edenlere de, savaşa pâdişâhın bizzat iştirak etmesinin elzem olduğunu ileri sürmek suretiyle cevap vermiş ve böylece savaşta pâdişâhın vücûdunu bir emr-i vâkî hâline getirmiştir (tafsilât için bk. *Eğri fetihnamesi*, Halet Efendi kütüp., nr. 623, var. 40 v.d. ; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 83 v.d.; Hasan Bey-zâde, *ayrı. esr.*, var. 355 v.d., 361 v. dd.; cAbd al-Kâdir Efendi, *Tarih*, Esad Efendi kütüp., nr. 2151, var. 9 v.d.). Diğer taraftan, vezîr-i azama yaptığı tavsiye ile, Eğri muhafazasına me'mûr edilen Mehmed Paşa kuvvetlerim de harp meydanında pâdişâhın bir tarafını boş bırakmamak mülâhazası ile, celbettirdi. Mamafih günlerce kale fethi için çarpışan, ekserisi zahîresiz, atları ve kendileri aç ve muhtaç bulunan askerinin böyle büyük bir savaşa kâfî derecede hazırlıklı bulunmadıklarını zanneden ve belki başka hususlar da düşünen pâdişâhın 22 teşrin I. 'de sadrâzam İbrahim Paşa 'ya gönderdiği hatt-ı hümayûnda onu serdar tâyin edip, kendisinin İstanbul 'a dönmek istemiş olması (Kâtib Çelebî, *agn. esr.*, s. 85) onun bu husustaki tereddüdünü göstermektedir.

Ertesi yün meydan muharebesi
başladıktan ve bir aralık osmanlı ordusu bozgun
alâmetleri gösterip, bir kısım düşman
kuvvetleri de bayraklarını hazîne sandıkları
üzerine dikecek kadar otağ-ı hümâyûna
yaklaştıktan
sonra, pâdişâhın hayret ve endîşesi
büsbütün artmış ve yanında bulunan Hoca
Sâdeddin Efendi 'ye bundan sonra ne yapması
gerektiğini sormuş idi; kalp ve itikad
kuvveti büyük olan Hoca Sâdeddin Efendi
buna karşı, yerinde karar ve sebatın zaruretini,
eski büyük savaşların da hep bu sayede
kazanıldığını anlatan teşcî ve tesellî sözleri
ile mukabele etmiş (Peçevî, II, 200) ve filhakika,
çok geçmeden, seyis ve hizmetkârlar
ile kara-kuliukçuların beklenmeyen bir zamanda
şiddetle karşı koymaları ile başlayan
ve sür'atie inkişâf eden mukabil taarruz
neticesinde,
düşmana 50.000 kişiye mâl olan, büyük
bir zafer kazanılmıştır (tafsilât için bk. zikredilen
vekayinâmeler ile madd. CİĞALA-ZÂDE,
İBRAHİM PAŞA, DAMAD; HASAN PAŞA,
SOKOLLU-
ZÂDE).
Haç-Ova meydan muharebesi zaferinin ferdasında,

pâdişâh sadârete bu muzafferiyetin kazanılmasında büyük hissesi olduğunu iddia eden Ciğala-zâde Sinan Paşa'yi getirdi ise de, ancak 40 gün kadar süren sadrazamlığında, sefere gelmeyen Gâzî Giray yerine, kardeşi Fetih Giray '1, muhalefetine rağmen, han nasbettirmesi, savaşın ertesi günü askerin yoklaması cihetine giderek, idam, dirlik zaptı, firarilerin (bu muharebe firarilerinin isimlerini hâvî defter için bk. Başvekâlet arşivi, Ali Emirî, Mehmed IIL, nr. 107) mal ve mülklerini müsadere hareketleri gibi, neticeleri itibârı ile hatalı ve büyük zararları mucip olan tedbirleri görüldüğü cihetle, Valide Sultan 'in da gönderdiği mektup üzerine, İstanbul 'a avdet esnasında azil ve bu vazife tekrar İbrahim Paşa 'ya tevcih edildi. Bu arada Belgrad muhafızı Sokoüu Hasan Paşa Vidin muhafızlığına nakil (Hasan Paşa ile ilgili fermanlar için bk. Topkapı sarayı arşivi, E. 7084) ve serdarlığa Satireı Mehmed Paşa getirildiği gibi, Ciğala-zâde tarafdarlığı yapan Hoca Sâdeddin Efendi de bundan sonra siyâsî ve askerî işlere karışmamak, ulemâ tevcihlerine müdâhale etmemek hususunda pâdişâhtan emir ve ferman aldı. Pâdişâh 6 cemâziyelevvel

1005 (26 kânun I. 1596) ' t e İstanbul 'a dönmüş, Valide Sultan ve devlet erkânı tarafından merasim ile karşılanarak, üç gün üç gece şehir donatılmış idi (bu seferden avdeti müteakip hazînenin yoklanması neticesinde zuhur eden 320 kese sikke-i hasene ve 795 kese-i nakdiyeyi gösteren vesikalar için bk. Topkapı arşivi, E. 5053).

MEHMED İÜ. 539

Bu se&eki sefer sırasında memleketin diğer taraflarında vuku bulup da, divana akseden ve alınacak tedbirler hakkında karar ittihâz edilen bâzı ehemmiyetli hâdiseleri de burada kaydetmek lâzımdır. Evvelâ Tebriz eyâletinde bâzı ümerâyaya sancak verildiği hâlde, bir kısmının yanında adamı bulunmaması, bir çoğunun da aylardan beri sancaklarına gitmemesi hasebiyle, şark hudutlarının müdâfaa ve muhafaza işleri muhtel olmuş idi. Diğer taraftan sabık Tebriz beylerbeyisi Hızır Paşa ve adamları, birer bahane ile, her köyden 1.000—1.500 kuruş alarak, zulüm yapmakta idi ve bu hâl havass-ı hümayûn reayası tarafından şikâyete vesile oluyordu. Tebriz muhafazasındaki kuvvetlerin ulufelerinin Diyarbekir hazînesine havale olunması ve buna tahsis olunan 30 yük

ekçenin eşkiyâ tarafından gasbedilmesi, Tebriz 'de Sâdâbâd ve Vasıflıca mevkileri ile kale arasındaki çayırın mîrîye âit bulunması meseleleri de bu bölgede dikkati çeken ve huzursuzluk tevlid eden hâdiselerdi (zilhicce 1003 = ağustos 1595 tarihli hükümler için bk. Mühimme defteri, nr. 73, sıra nr. 15, 23, 25, 26). Saniyen Şirvan mnhâfazasında bulunan vezîr Hasan Paşa 'ya gönderilen bir hükümden anlaşılmaktadır ki, ruslar, Çerkeş vilâyetlerinde ve Kafkasya 'da yavaş-yavaş yerleşmek siyâsetini takip etmekte, evvelâ, Terek nehri üzerinde, sonra Şamhal ülkesinde Koyun-Suyu denilen yerde birer ağaç kale inşa ederek, Dağıstan beyleri ve Aleksandre Han ile el altından birleşmeğe ve Osmanlı devleti aleyhine tahrikatta bulunmağa çalışmakta idiler. Bu vaziyet karşısında pâdişâh, beylerbeyinden Şirvan vilâyetindeki 12 kaleyi tahkim etmesini ve müteyakkız bulunulmasını talep etmektedir (zilhicce î004 = ağustos 1596 tarihli hüküm için bk. Mühimme defteri, 74, sıra nr. 106). Halbuki, bir müddet sonra, Aleksandre Han 'in devlete müracaat ile, yardım istediği, bunun üzerine o havalideki bütün beylerbeyilerine müracaatı takdirinde, bu zâta gereği

gibi yardımda bulunulmasının emredildiği görülmektedir

(rebiülâhır 1005 = teşrin II. 1596

tarihli hüküm için bk. Mühimme defteri, 74,

sıra nr. 435). Keza bu sıralarda, Revan ve

Nahcivan taraflarındaki Dizmar sancağı

kalelerinden

birinin iranlı ve kurt eşkiyâ tarafından

yağma ve sancak beyinin katledildiği hakkında

bir haber alınmış bulunuyordu (Başvekâlet

arşivi, Fekete tasnifi, nr. 2377). Diğer

taftan Midilli 'de Molova kadısının gönderdiği

bir mektuptan, adanın korsan yatağı olan

Sığır limanına yakın bir köydeki hıristiyan

reayanın gelen düşman gemilerine, pâdişâhın

emrine muhalif olarak, dâima yiyecek verdikleri,

buna mukabil cizye, avarız ve koyun hakkı

gibi rüsumun hiç birisini vermiyerek, bunları

toplamağa gelen çavuş ve kapıcıların kovuldukları

öğrenilmekte ve bunun için vezîr kapudân-

ı derya Halîl Paşa 'nm dikkati çeklilmektedir

(3 zilhicce 1004 = 29 hazîran 1596 tarihli

hüküm için bk. Mühimme defteri, 74, nr. 93;

muhtemelen aynı zâta, bu tarihte köhne gemilerin

dârülharb kâfirlerlerine satılmaması ve

satanların tecziye edilmesi emrini hâvî bir

vesika için bk. Fekete tasnifi, nr. 2326). Buna

benzer bir hüküm de Tekirdağı (Rodoscuk) kadısına, yine bu sıralarda (zilhicce 1004 = ağustos 1596), gönderilmiş, bu iskeleye gelen gemilerin tahmil ettikleri buğday ve arpa ile izmir 'den aldıkları siyah üzüm, sabun, zeytin yağı, pamuk v.b., Mısır'dan getirdikleri pirinç, mercimek, biber, karanfil gibi şeylerin İstanbul 'a değil, Avrupa limanlarına sevk edildiği anlaşılmağla, bu hususta asla ihmâl gösterilmemesi alâkadarlardan istenmiş idi (*ayrı.*

defter, nr. 172). Habeş beylerbeyi Ali Paşa 'dan gelen bir mektuptan ise, Habeşistan eyâletinde,

eebehâne bulunmaması sebebiyle, ispanyol ve portekiz gemilerinin habeş sahillere taarruzlarda bulunduğu öğrenilmekte, bunun için pâdişâhın Mısır beyler-bey isine, kendi emrindeki cebehânededen oraya kurşun, barut, tüfek v.b. gönderilmesini emrettiği görölmektedir (*ayn. yer.*, nr. 407).

Ertesi sene, 1597 'de, serdar Satırcı Mehmed Paşa, Tata kalesini zaptetti ise de, Tuna kenarındaki

Vac kalesine karşı teşebbüsünde muvaffak olamadı ve bunun mes'ûliyetini sefere gelmeyen Kırım hanına yüklemeye çalıştı. İbrahim Paşa, tekrar sadrazamlık mevkiini

elde edince, Fetih Giray '1 azil ve Gâzî Giray '1 hanlığa getirmiş idi ki, bu ikinci yanlış karardan sonra, Fetih Giray ağabeyisi tarafından katlettilmiş ve hâdise pâdişâhın sadrâzama karşı iğbirarını mucip olmuş idi. Mehmed III., Müftî Bostan-zâde ile müşavereden sonra, sadâreti Hadım Hasan Paşa (Mürteşi) 'ya tevcih etmiş ise de (23 rebiülevvel 1006 = 3 teşrin II. 1597), Kâtib Çelebî'nin ifâdesi ile, »her mansıbı akçe ile satıp, âlemi birbirine kattığı" ve rüşvet aldığı kimselere „Valide Sultan beni kışta kesmiştir" diyerek, her keşi onun aleyhinde tahrik etmeğe çalıştığı ve bu hâlleri, birer suretle gücendirdiği bâbüssaâde ağası Gazanfer Ağa ile Bostanzâde'nin yerine, şeyhülislâm olan Hoca Sâdeddin Efendi tarafından pâdişâha duyurulduğu cihetle, 6 ay sonra azil (2 ramazan 1006 = 8 nisan 1598) ve katlolundu; bu vazife Cerrah Mehmed Paşa 'ya verildi (bk. *Fezleke*, I, 102 v.d.; *Peçevî*, II, 210). Hasan Paşa daha

S4« MEHMED IH.

şubat başlarında Rumeli beylerbeyliği dahilindeki kadılara gönderttiği ferman ile, ilk baharda yapılacak seferde bütün mâzûl zeamet ve timar erbabı ve „yevmlü" adlı garip yiğitlerin tam teçhizatları ile, sancak beyleri

kumandasında, Sirem sahrasında serdara iltihak eylemelerini emretmiş idi. Yeni sadrâzam da, ilk iş olarak, esnaf ordusunun sür'atle gönderilmesini İstanbul kadısına bildiriyordu

(Başvekâlet arşivi, Fekete tasnifi, 2391 ve 2394). Bu hazırlıklar ile birlikte serdarlık vazifesinde ibka edilen Satırcı Mehmed Paşa bu sene zarfında da muvaffakıyetsiz-Hęe uğradı; Yanık-Kale (Györ, Raab) kaybedildiği

gibi, Erdel 'de Varad (Grosswardein, Nag5'varad) 'a karşı yaptığı muhasaraya avusturyalılar

Budin 'i kuşatmakla mukabele ettiler.

Bu arada Tuna sahillerini muhafazaya me'mûr edilen Bosna beylerbeyi Hâfız Ahmed Paşa Niğbolu 'da Mihal 'a karşı mağlûp olduğu gibi (t e ş r in I. 1398), Kanije kalesinden Filip voyvoda

kumandasında düşman kuvvetleri ile ve ayrıca Bobofça kalesi altında dağınık bir hâlde çarpışmalar da vuku buluyordu (bk. Fekete tasnifi, 2398, 2399). Bu hâdiselerden sonra, Cerrah Mehmed Paşa 'yi sadâretten ve Satırcı Mehmed Paşa 'yi da serdarlıktan azleden pâdişâh yezîr-i âzamlığa, üçüncü defa olarak,

İbrahim Paşa [b. bk.] 'yi getirdi (kânun II. 1599). Aynı zamanda serdar olan sadrâzamın 1599 senesindeki harekâtı hudut kalelerini teftiş ve tamire inhisar etti ve sâdece Vişegrad civarında bir palankanın fethine muvaffak oldu; dikkatini bilhassa bir kaç seneden beri harekât sahası olan bölgelerin tanzim ve tensiki üzerinde teksif etti. Garp hudutlarında harp harekâtının nisbeten yavaşladığı ve hattâ avusturyalılar ile sulh teşebbüsüne geçildiği bu sırada, imparatorluğun diğer bölgelerinde de bâzı ehemmiyetli hâdiseler göze çarpmaktadır. Âsî voyvodalar arasındaki Osmanlılara karşı teşekkül eden birlik bir müddetten beri bozulmuş, Boğdan voyvodası Aron (bu voyvodanın Bender kalesini zapt için yaptığı teşbbüs ile alâkadar 6 şaban 1004=15 nisan 1596 tarihli bir ferman hakkında bk. Fekete, 2209) 'un Erdel prensi Zsigmond tarafından idamından sonra, bu memleket, Osmanlılar ile dost geçinen Lehistan 'm da te'siri ile (bu husuta iltimasta bulunduğuna şüphe olmayan bir leh elçisinin avdeti ile ilgili ve kolaylık te'minini âmir Rumeli 'deki bâzı kadılara gönderilen hüküm için

bk. Mühirame defteri, 74, nr. 233), pâdişâha sâdık teremia Movila adında bir voyvoda tarafından

idare olunmağa başlamış idi ki, onun Kırım ham ile bâzı meseleleri görüşmek talebi ile slâkadar olarak, Vidin serdarı vezir, Hâfız Ahmed Paşa'ya gönderilen mayıs 1598 tarihli bir fermanı ve bu voyvoda tarafından Mihal 'in kuvvetlerinin mıkdarı ve mâhiyeti hakkında

pâdişâha gönderdiği arzı (19 kânun İL 1599) biliyoruz (krş. Başvekâlet arşivi, Fekete tasnifi, nr. 2401, 2560; bk. bir de mad. BOĞ-DAN). Mamafih Mihal da devlete itaat ve sadâkatini

bildiren adamlarını ve mektuplarını arasına İstanbul 'a göndererek, hîle yoluna sapmaktan hâli kalmayordu; buna inanmayan divân-ı hümayûnun ona karşı Vidin ve Silistre muhafızını bir taarruz icrasına me'mûr ettiği görülmektedir. Diğer taraftan şark hudutlarında da ehemmiyetli bir gaile belirmiş i d i : Gürcistan 'da Kârbil hâkimi gürcü Simon Han bu sırada isyan ile Küri kalesini muhasara etmiş ve bunu tard ve te'dip etmek üzere, Tebriz muhafızı Cafer Paşa me'mûr edilerek, Van ve Diyarbekir eyâletleri beylerbeyleri ile Araş, Selmas,

Makû, Bergüvar v. b. sancak beylerine iltihak için fermanlar gönderilmiş idi (12 nisan 1599 ve müteakip tarihli fermanlar için bk. Fekete tssnifi, nr. 2513—2515, 2522). Cafer Paşa, çok geçmeden, Simon Han '1 ele geçirdi ve diğer gürcü beylerinden Aleksandır Han 'in oğulları ile birlikte İstanbul 'a gönderdi (Naimâ, I, 222). Bu senelerde meydana çıkan en mühim bir mesele de, Anadolu 'da Celâli eşkiyâsınm zuhuru ve o zamana kadar görülmemiş bir vüs'at ve vehâmet alması oldu. Gerçi daha Eğri seferinden ve Ciğala-zâde 'nin meşhur yoklamasından önce de, şurada-burada bâzı eşkiyâ ve zorbalar mevcut idi. Bunlar arasında 1595 ' te Silifke taraflarında Karataş kazasında tımarlılardan Evren isminde bir sipahinin ertesi sene Karaman 'in bîr köyünde Mehmed adh birinin soygunculuğu ve kalp para kestirmesi gibi hâdiseler görülmüş idi (7 muharrem ve 12 zilkade 1004 tarihli hükümler için bk. Fekete tasnifi, nr. 161, 1194). Yine aynı senede Kars 'tan Van beylerbeyliğine nakledilen Ali Paşa 'nin zulmüne tahammül edemeyen Kars kalesi ahâlisinin ona karşı harekete geçtiği, Ali Paşa 'nin diğer bir kaleden toplar

getirterek, aîeyhdarlarını tenkil eylediği hakkında Tomanis beylerbeyi tarafından vuku bulan arz üzerine, bu hâdisenin de Gence beylerbeyi ve Kars kadısı tarafından tahkikinin yapılarak, suçlu valinin cezalandırılması, zarar ve ziyanın tazmin ettirilmesi yolunda alâkadarlara hüküm gönderilmiş idi (zilhicce 1003 = ağustos 1595 tarihli hüküm için bk. Mühimme defteri, 73, nr. 44). Anadolu ahâlisine evvelce verilen su-başı ve kadıları gezdirmemeleri hakkındaki emir ve hükümleri bahane ederek, başıboş hareket eden ve muhafaza işlerine halel geMEHMED OL 54*

tiren fesatçıların teftişi yapılamamış ve bunun üzerine reayaya tecâvüz edenlerin hapsedilmesi ve divân-ı hümâyûna bildirilmesi gibi tedbirler ittihâzma^Sre bu yolda Anadolu muhafazasındaki Hasan Paşa 'ya emir verilmesine iüzûm hâsıl olmuş idi (bu husustaki 29 şevval 1004 tarihli hüküm için bk. Mühimme defteri, 74, nr. 6). Fakat Kara-Yazıcı :Abd al-Halim adındaki sekban bölük-başısınınm 159Ö 'dan itibaren isyan bayrağını kaldırması (zulüm ve îtisafı hakkında, vezîr Hasan Paşa 'ya malûmat vermek

üzere, adam gönderen Adana hâkimi Mehmed 'in 1005 = 1596/1597 tarihli mektubu için bk. Fekete tasnifi, nr. 2337) ve 1598 'de Urfa 'yi muhasara etmesi ile başlayan Ceiâlî hareketi evvelkiler ile kıyaslanamayacak derecede geniş, seyri ve neticeleri itibârı ile vahîm olmuştur. Kara-Yazıcı Rum eyâletine (Sivas, Tokad ve Amasya) bağlı sancaklardan birinde mütesellimlik ederken, buraya tâyin edilen diğeri birinin mütesellimine yerini terketmemiş ve sancağını bizzat idareye gelen sancak beyini de, etrafına topladığı çift-bozan reâyâ ve levendler ile maear seferlerine iştirak etmeyerek, şekavet yoluna sapan sipâhî kuvvetleri ile (bu gibilerin teftişi hakkında sipâhî ağası Mustafa 'nın takriri için bk. Fekete tasnifi, nr. 2333) mağlûp ve katletmiş, sonra muharebeler doîayısı ile hâsıl olan durumdan istifâde ederek, üzerine gönderilen beylerbeylerini de bozguna uğratmış idi. Daha sonra kendisine, sabık Habeş beylerbeyi olup, Anadolu teftişine gönderilen, fakat zulmü sebebi ile yakalanması cihetine gidilen Hüseyin Paşa da iltihak eylemiş ve birlikte Urfa kalesine hâkim olmuşlardı ki, gittikçe genişleyen ve Anadolu 'da dirlikleri ellerinden almanlar ile hâllerinden memnun olmayanları bir arada toplayan isyâmın bastırılmasına üçüncü

vezîr Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa müstakil serdâr tâyin edildi ve iptida, kendisine Haiîm Şah unvanı vererek, etrafına fermanlar göndermeğe

kalkışan Kara-Yazıcı 'nın Amasya sancağı verilmek sureti ile, itaati te'min ve ele geçirilen Hüseyin Paşa ise, idam olunda (tafsilât için bk. *Fezleke*, I, 128 ; Fekete tasnifi, nr. 2404; Ali Emîrî tasnifi, Mehmed III., nr. 186; bk. bir de mad. KARA-YAZICI).

1599/1600 kışını Belgrad 'da geçiren ve bu esnada Papa kalesindeki fransız askerlerinin Bosna beylerbeyi Derviş Paşa vâsıtası ile yaptıkları

ve verilmemiş ücretlerinin verilmesi şartı île Osmanlılara teslim olacakları yolundaki teşebbüs ve tekliflerini pâdişâha arzettikten sonra, kabul eyleyen İbrahim Paşa (Naimâ, I, 219 v.d.) İstanbul'dan gelen yeni kuvvetler, topçu, cebeciler ve Gâzî Giray Han 'in gönderdiği kuvvetler ile birlikte ağustos 1600

başlarında Zemlin sahrasında orduyu topladı ve Estergon fethi niyeti ile şimale doğru hareket etti. Bu sırada Baranyavar palankası düşman kuvvetleri tarafından yakılmış, bunu haber alan Budin eyâletinden mâzûl olup, Peçuy 'da bulunan Tiryâkî Hasan Paşa ise, yanındaki

adamları ile, üzerlerine giderek, onları mağlûp etmeğe ve Drava nehrine dökmeğe muvaffak olmuş idi ki, Ösek köprüsü civarında serdâra mülâkî olunca, bu tecrübeli ve bahadır kumandanın da iştiraki ile akdedilen barp meclisinde ve sonra Bobofça (Babocsa) 'da serdettiği mülâhazalar kabul edilerek, ordunun Estergon'u istirdattan evvel, Kanije kalesini zaptetmesi kararlaştırıldı. Budin muhafazasında bulunan Rumeli beylerbeyi Lala Mehmed Paşa ' im da, bu muhasarada kullanılmak üzere, 5 âdet bal-yemez topu ve Papa kalesinden kurtulan fransızları beraberine alarak, yolda Bolondvar palankası ile diğerk bir palankayı da zaptederek, orduya mülâkî olmasından sonra, 10 eylülde Kanije muhasarası başladı ve 44 gün süren bir mücâdeleden sonra, avusturyalılardan teslim alındı (14 rebiülâhır 1009=23 teşrin II. 1600; tafsilât için bk. Kâtib Çelebî, *Fezleke*, I, 137 v.dd.; Topçular-Kâtibi Abdüikadir, *agn. esr.*, var. 62 v.dd.; Naimâ, I, 228 v. dd.; Homan Balint-Szekfü Gyula, *Maggar Törtenet*, Budapest, 1939, İH, 356 v.d.; bir de mad. İBRAHİM PAŞA). Kanije bir beylerbeylik ve Sigetvar ile Peçuy, Siklos ve Osek sancakları da, arpalık olarak, Tiryaki Hasan

Paşa 'ya verildi; serdâr, kışlamak üzere, Belgrad'a döndü.

İbrahim Paşa 'nın Kanije 'yi fethi sırasında Anadolu 'da nizamsızlık ve ceîâlî hareketi de devam ediyordu. Şam defterdarı Mahmud Bey adında Koca Sinan Paşa adamlarından biri, Şam, Trabulus ve Maraş eyâletlerinden birinin kendisine tevcihi hâlinde, sadrâzam ile bu işe tavassut edecek kimseye vereceği rüşvet miktarını açıkça bildiriyordu (bk. Fekete tasnifi, nr. 2659). Amasya sancağı (Naimâ 'ya göre, Çorum) kendisine verilen Kara-Yazıcı da, çok-geçmeden, yine huzursuzluk yaratmağa devam etmiş idi. Bu husus için serdâr tâyin edilen Bagdad valisi Sokolû-zâde Hasan Paşa 'nın gelmesini beklemeyen ve yine bu işe me'mûr edilmiş bulunan Haleb eyâletinden mâzûl 6. vezîr Hacı İbrahim Paşa ile Kayseri civarında vuku bulan muharebeyi de kazandıktan ve Hacı İbrahim Paşa 'yi Kayseri kalesine sığınmağa mecbur ettikten sonra, Kara-Yazıcı taraftarlarma, kendilerini bütün vergilerden muaf tuttuğuna dâir, hükümler göndermeğe başlayacak kadar isyanı büyütmüş idi (Kâtib Çelebî, *agn. esr.*, s. 143; Naimâ, I, 237; mad, 542 MEHMED İİt

KARA-YAZICI; Ali Emîrî tasnifi, Mehmed IIL, nr. 213).

İstanbul 'da ise, sadâret kaymakamı mütemadiyen değişiyordu. Halil Paşa 'nm yerine geçen Hafız Ahmed Paşa, Eflâk elçisi ve Milini tarafından gönderilip de ibrahim Paşa 'nın İstanbul 'da âsî voyvadanın suçlarının afvi hususunda ricada bulunmasını kabul ettiği, Dimo 'yu katlettirdiği ve serdârın Kanije muhasarasında bulunduğu esnada, serhad kalelerinin kuvvet, zahîre ve silâhlarını yoklamağa bir avuş göndererek, sadrâzama karşı bir itimatsızlık gösterdiği için onun, pâdişâh nezdindeki te'sir ve telkini neticesinde, kısa bir müddet sonra, azil ve kaymakamlığa Yemişçi Hasan Paşa tâyin edildi (şevval 1009 = nisan 1601). 3 ay sonra İbrahim Paşa 'nm Belgrad 'da vefatı üzerine (15 temmuz 1601) sadrazamlığa Yemişçi Hasan Paşa [b. bk.] getirildi, ibrahim Paşa 2 sene evvel de Kırım hanı vâsıtası ile yaptığı neticesiz bir teşebbüsten sonra, vefatından az önce, Avusturya ile tekrar sulh mukaddemâtma teşebbüs etmiş ve bu maksad ile yeni Btidin beylerbeyi Murad Paşa ile kethüdası Mehmed Ağa 'yi, tam salâhiyet iie Belgrad 'dan avusturyahlar nezdine göndermiş idi. Buna

rağmen bu senede muhasamatın şiddetle devam ettiği her iki tarafça büyük kolaylıklar görüldüğü (Kürekçiyan bedeli akçeleri ile ilgili Midilli, Limni v. b. kadılarının ruznâmeleleri için bk. Fekete tasnifi, nr. 2964, 2966, 2972; bu sırada Toina palankasının muhasarası ile ilgili 5 Mayıs 1601 tarihli bir vesika için bk. Fekete tasnifi, nr. 2774), hattâ Ostolni-Belgrad 'm düşman

eline geçtiği, yeni serdâr Yemişçi Hasan Paşa 'nm İstanbul 'dan yeni kuvvetler ile harekete mecbur olduktan sonra ve tehdid edilmekte bulunan Budin 'e doğru yürüdüğü sırada, Ostolni-Belgrad civarında vuku bulan muharebeyi ehemmiyetli sayılabilecek zâyiât ile kaybettiği (15 Eylül) görülmektedir. Diğer taraftan arşidük Ferdinand kumandasında büyük bir ordu Eylül iptidasında Kanije 'yi muhasara etmiş idi. Osmanlı—Avusturya seferinin en mühim

harplerinden biri olan meşhur Kanije müdâfaası, serdârdan esaslı bir yardımcı kuvvet alamayan Tiryâkî Hasan Paşa 'nm kahramanlığı ve harp hilelerini maharet ile tatbiki sayesinde, galebe ile neticelendi ve iki buçuk aylık muvaffakiyetsiz bir muhasaradan sonra, arşidükün kuvvetleri 18 Teşrin II. 1601 'de mağlûp ve

münhezim bir şekilde çekilmeğe mecbur kaldı
/ tafsilât için bk. zikredilen kaynaklar ve madd.
TİRYÂKÎ, HASAN PAŞA ve HASAN PAŞA,
YEMİŞÇİ

; Kanije kalesi muhafazasında ve Peçuy
dan Kanije 'ye zahîre nakli hizmetinde yararlığı
görülenler ile müdâfaada kahramanca
çarpışanların terakki ve taltifleri hakkında

Hasan Paşa 'nın gönderdiği defter ve inhalar
için bk. Fekete tasnifi, nr. 2862, 2849, 30 u).

Bu zaferden sonra Siklos ' ta mülâkî olduğu ve
kışı geçireceği Belgrad 'a gitmekte olan
sadrâzamdan,

müdâfaada bilhassa yararlıkları görülen

Muslu Bey'e Köstendil, Ömer Ağa'ya

Peçuy sancak beyliklerini tevcih ettiren Tiryaki

Hasan Paşa pâdişâhtan da vezâret hasları

ile üç hil'at, murassa şemşîr, üç müzeyyen

at gibi ihsanlara nail oldu. daha sonra da

— «Senin ile muhasarada olan gazilere okuyup
anlatasın"—tenbihi ile bir hatt-ı hümayûn

aldı. Mehmed III. bu hattında »ihtiyar kulum

ve müdebbir vezirim" diye hitap ettiği Tiryaki

Hasan Paşa 'ya : — „Berhurdâr olasın, sana

vezâret verdim ve senin ile mahsur olan kollarım

k i . . . manen oğuîlarımdır yüzleri ağ ola ...

Verdiğin vergi cümle makbûl-i hümayûnum

olmuştur; cümlelerinizi Hakk-ı taâlâ hazretlerine ısmarladım" — demekte idi (krş. *Fezleke*, I, 172; *Naimâ*, I, 279 v. d.).

İmparatorluğun garp hudutlarında bu vak'alar cereyan ederken, Celâlî isyanları Anadolu 'yu kasıp kavuruyordu. Hacı İbrahim Paşa 'yi mağlûp ettikten sonra, Kara-Yazıcı ve kardeşi Deli Hasan, kışı ahâliye zulüm etmek sureti ile, Niğde saneağı ve havâlisinde geçirmişler (muhtelif köyleri tahriplerine dâir Niğde kadısınının 4 rebiülâhır 1009=13 teşrin I. 1600 tarihli arzı için bk. *Fekete*, nr. 2769), fakat Diyarbekir civarında kuvvetlerini toplayarak, üzerlerine gelen serdâr Solcoliu-zâde Hasan Paşa 'nm ordusu ile Elbistan yaylasında Sepetli mevkiinde yaptıkları muharebede (12 safer 1010=12 ağustos 1601) ağır bir mağlûbiyete uğrayarak, Canik taraflarına kaçmağa mecbur kalmışlardı (bu tenkil hareketine iştirak eden Şam yeniçerileri ağası İbrahim 'in Haleb 'e muvasalat ettikleri ve Seyfi-oğlu denilen bir kimseden 20.000 altın aldıkları v.b. hakkında 8 muharrem 1010 = 7 temmuz 1601 tarihli arzı için bk. *Fekete*, nr. 3139). Bu esnada Kara-Yazıcı hareketi ile alâkadar veya buna muvâzî diğer Celâlî isyanları da görülmekte idi: Aksaray livâsındaki celâlîlerin tecâvüzlerinden

Aksaray kadısı, İçel ve Lârende taraflarında Pîrî, Sarı Yâkub ve Kara Sinan adlı eşkiyâ reislerinin 700 kadar tüfekli kuvvetleri ile köy ve kasabaları yağma ettiklerine dâir Ermenâk kadısı, Kütahya civarında türlü facialar yaratan eşkiyâ hakkında Anadolu beylerbeyi kaymakamı tarafından, 1601 senesi yaz aylarında gönderilen şikâyet ve arzları bu hareketlere birer misâl olarak zikretmek mümkündür (tafsilât için bk. Fekete tasnifi, nr. 3047,3146, MEHMED ÖL ğ4j 3168). Daha vahim olmak üzere, bu Celâli hareketine^

softa denilen medreseli eşkiyâ da iştirak etmekte ve bu gibileri havâss-ı hümayûn, esb-keşân ve evkaf köyleri emin ve mütevellileri ele vermemekte idi (Karaman beylerbeyi kaymakamı Mehmed 'in 20 cemâziyelevvel 1010 tarihli arzı için bk. Fekete, nr. 3232). Tenkil hareketlerine devam ederek, ele geçirdiği yirmi bin kadar eşkiyâyı idama muvaffak olan ve bu arada Sivas beylerbeyliğini de İlyas Paşa 'ya tevcih ettiren Celâli serdârı Hasan Paşa, firarileri takip ile, Tokat'a geldi ise de, Kara-Yazıcı 'nm Canik dağlarında ölümünden sonra, bu hareketin başına geçen ve Şahverdi, Yuiarkısdı ve Tavil gibi eşkiyâ reisleri ile de

birleşen Deli Hasan kuvvetleri, evvelâ Hasan Paşa'mn Diyarbekir 'den gelen ağırlığını yağmaladılar, sonra da Tokat ' ta onu muhasara ile, kale kapısı önünde şehid ettiler (nisan 1602; bk. mad. HASAN PAŞA, SOKOLLU; Fekete, nr. 3152; vuku bulan müsademelere ve vaziyetin vehâmetine dâir 24 nisan 1602 tarihli bir mektup için bk. aynı tasnif, nr. 3793; Hasan Paşa, maiyetindeki kapı-kulları muvâcibine verilmek üzere, ram defterdarı Derviş'ten ve Tokat kadısı Şücâeddin'den lâzım gelen akçenin alınıp, Tokat kalesinde saklanması hakkında ordu defterdarı Mehmed 'e 1010 tarihli bir ferman için bk. Ali Emîrî tasnifi, Mehmed III., nr. 256; bu sırada Hama, Humus ve Beyrut sancaklarını kendiliğinden Trabîus-Şam defterdarı Mehmed 'e tevcih ettiğine dâir vesika, Fekete, nr. 2746; İlyas Paşa 'dan sonra, Canik ' te ve Sivas ' t a asayışı takrir etmesine mükâfat olarak, tersaneye her sene muayyen mıkvarda kendir ve soğan göndermek ve Canik sancağı oğluna bırakılmak üzere, Rum beylerbeyliğinin uhdesine 15 safer 1010=15 ağustos 1601'de

tevcihine dâir Osman Paşa 'ya gönderilen ferman için bk. Fekete, nr. 3018). 1601 senesi içinde, Mihal 'in imparator ordusunun başkumandanı

Basta tarafından katli ile, Tuna beylerbeyliklerinde yeni bir vaziyet görüyoruz : Mihal, bir aralık Boğdan 'a hâkim ve hattâ, Bâthory Zsigmond 'un imparator ile anlaşarak, Oppeln 'e çekilmesinden sonra, Erdel beyliğine tâyinini divân-ı hümâyûna tasdik ettirmeğe muvaffak

olmuş ise de (J. v. Hammer, VIII, 4 v.d.), iki yüzlü siyâseti ne osmanlı devletini, ne de Avusturyalıları memnun etmiş, pâdişâh onun idamına 10 (19 ağustos 1601) tekaddüm eden zamanlarda Simeon Movila 'yi Eflak voyvodası olarak tanımış (kânun I. 1600 tarihli bir hükümde, sabık Eflak beylerinin borçlarının

Simeon voyvodadan ve reayadan talep olunması bildirilmektedir (Fekete, nr. 2735), Erdel | 'de Zsigmond 'a galebe ettiği sırada da, Tuna muhafazasına ve Ieremia, Simeon voyvodalar ile haberleşmek ve birlikte hareket etmek hususuna ehemmiyet vermesi hakkında vezîr-i âzam serdâr Yemişçi Hasan Paşa 'ya ferman göndermiş idi (rebiülevvel 1010 = eylül 1601 tarihli vesika için bk. Fekete, nr. 3019; Mihal

'in idamından sonra, Boğdan ve Eflak taraflarına dikkat edip, alınacak haberlere göre, yardımda bulunulması hakkında Ali Paşa 'ya ve diğer ümerâyâya rebiülâhır = teşrin I. tarihli hüküm için bk. aynı tasnif, nr. 3022; EFLAK, BOĞDAN; Zsigmond'un teşrin II. 1601'de yeniden Erdel beyi tanındığı hakkında bk. mad. ERDEL ; J. v. Hammer, VIIÎ, 6). 1602 senesinde icra edilecek sefer için büyük hazırlıklara girişildi ve bu meyanda Karadeniz 'deki limanlarda bir çok gemi inşâ ettirilmesine de ehemmiyet verildi (Amasra 'da 8, Bartın 'da 7, Gerze 'de 7 kadırga ile Sinop ' ta 30 kadırga ve bir kalyete inşâsı hakkında bu mahaller kadıları ile hassa reisleri ve eminlerine gönderilen 1010 tarihli emir için bk. Ali Emîrî tasnifi. Mehmed III, nr. 250). Sadrâzam bir taraftan Karadağ 'da isyan çıkaranların te'dipleri için Bosna, Izvornik ve Hersek sancaklarından zeamet ve timar sahiplerinin hareketleri için tedbir ve alâkalılara ferman gönderilmesini te'min ederken (krş. Fekete, nr. 3039), kendisi de bizzat Üstolni-Belgrad '1 muhasara etti ve 31 gün sonra geri almağa muvaffak oldu (ağustus 1902). Müteakiben de Erdel 'de Basta'nın zulmüne karşı isyan ederek, pâdişâhın bir ahidnâmesini almak suretiyle, voyvodalığa

getirilen Szekely Mozes 'e yardım için Peşte 'ye gitti. Arşidük Mathias 'm Budin 'i muhasarasında (teşrin I. 1602) ise, bir fayda ve yardımı olmadığı cihetle, Belgrad 'a döndü (tafsilât için bk. madd. ERDEL, HASAN PAŞA, YEMİŞÇİ ve Höman-Szekfü, *agn. esr.*, III, 320). Burada kardeşleri Mehmed Giray, Şahin Giray ve Selâmet Giray 'm, kendisine isyan ederek, Rumeli 'ye geçmeleri veya Anadolu 'da Celâli eşkıyalarına ve ezcümle Deli Hasan 'a iltihâk etmelerinden endîşe duyduğu için, ordûy-ı hümayûna gelen Gâzî Giray 'ı kabul etti [bk. mad. GÂZÎ GİRAY ÎI.]. Rumeli 'deki sancak beylerine ve kadıllara, kale ağalarına ve sâireye Mehmed Giray 'in firarından bahis ile, „Hüsn-ü tedbir ve tedârik ile ele getirilmesi" hakkında 1 safer 1012 = 11 temmuz 1603 tarihli hüküm için ve Şâhîn Giray 'in Akkerman taraflarına firar ile, Sarata deresi denilen mahalde bulunduğu haber alınmakla, yakalanması için gönderilen Dîvâne Hüseyin 'e yardım hususunda vezîr Hızır Paşa ile Boğdan i voyvodasına ve diğer elâkadarlara gönderile»

544
MEHMED UL

IS rebiülevel 1012 = 23 ağustos tarihli hükümler

için bk. Mühimme defteri, 75, sıra nr. 12,
21 , 22) .

1602 senesi Anadolu 'da da çok sıkıntılı geçti. Eşkîyanın başına geçen Deli Hasan, Tokat'ta Anadolu eyâletine teveccüh etmiş, üzerine gönderilen yeni serdâr Diyarbakır beylerbeyi vezir Husrev Paşa. kendisine iltihaka davet edilen Şam, Haleb ve Maraş eyâletleri kuvvetlerinden hiç birinin gelmemesi neticesinde (serdârın kendisine celbetmek istediği Rüstem Bey'e Harput sancağını tevcih ettirdiğine dâir temmuz 1602 tarihli vesika, Fekete, nr. 3805), Sivas 'tan ileri gidememiş, bunu fırsat bilen Deli Hasan da Ankara 'dan sonra, Anadolu muhafazasında bulunan Hafız Ahmed Paşa 'yi Kütahya kalesinde muhasara etmiş idi (eşkıyanın zararını defetmesi ve bu eyâletin muhafazasında bulunması hakkında kendisine gönderilen 3 zilhicce 1011 = 14 mayıs 1602 tarihli hüküm için bk. Mühimme defteri, 73, nr. 4; Hafız Ahmed Paşa maiyetine aşîret ve kabileleri ile iltihâk edip, yardım etmesi hususunda Mihrani hâkimine gönderilen 30 kânun I. 1602 tarihli ferman için bk. Fekete, nr. 3818). Bundan sonra ceiâlîier üzerine tâyin edilen serdârların da bu işi tamâmiyle halledemedikleri görüldü ; evvelâ Güzelee Mahmud Paşa

(kânun II. 1603), onun 20 gün sonra sadâret kaymakamlığına getirilmesini müteakip, Cerrah Mehmed Paşa (11 ramazan 1011 = 25 Şubat 1603), daha sonra Ciğala-zâde Sinan Paşa (25 ramazan = 9 mart, eşkiyâ tedibine me'mûren Konya 'da bulunan Ciğala-zâde 'ye iltihâk etmesi hakkında Özü beylerbeyine ferman için bk. Ali Emîrî tasnifi, Mehmed III., nr. 15 ; Van muhafazası

için 6.000 asker bırakıp, mevcut maiyeti ile Karaman, Akşehir, Ilgın taraflarında olan eşkiyanın te'dibine me'mûr Ciğala-zâde'nin nezdine

gitmesi ve Anadolu beylerbeyi Hafız Ahmed Paşa ile iş-birliği yapması hususunda Revân sancak beyi Seyyid Mehmed Paşa 'ya yazılan 25 şubat 1603 tarihli hüküm için bk. Fekete, nr. 3820) Celâlîlere karşı serdarhklara getirildiler. Diğer taraftan da, Kara-Yazıcı W ölümünden itibaren, avenesinin ve bilhassa kethüdası Mustafa ile kardeşi Hasan 'in aman dilemelerini te'mine gayret sarf edilmekte idi (bu eşkiyadan istiman edeceklerin hudutlarda istihdam olunacağı hakkında 28 haziran 1602 tarihinde serdâr Husrev Paşa 'ya gönderilen hatt-ı hümayûn için bk. Fekete, nr. 3921). Filhakika Afyon-Kara-Hisar 'da kışlayan Deli Hasan, kethüdası

Şahverdi 'yi İstanbul 'a göndererek ve aracılar bularak kendini affa ve Bosna beylerbeyliğine tâyin ettirmeğe muvaffak oldu (mart 1603). Ciğala-zâde 'den sonra ise, Anadolu beylerbeyi Nuh Paşa, Karakaş ve Tavail Bölükbaşı gibi, diğer Ceiâlîier üzerine serdâr tâyin edildi (nisan 1603, Kapıeı-başı Abdullah 'in 15 katar devesini ve devecilerini emaneten alarak, me'mûriyeti mahalline acele hareket etmesi hakkında 14 p»avıs 1603 tarihli hüküm için bk. Mühimme de teri, 73, sıra nr. 3).

Anadolu'da Celâli iskanlarının en fazla yayıldığı bu sırada, 1603 senesi başından itibaren, istanbul 'da da ehemmiyetli hâdiseler ve karışıklıklar vukua geldi. Sadrâzamin

Anadolu'da Celâli iskanlarının en fazla

Sadrâzamin Belgrad

'da bulunduğu ve İstanbul 'daki askerinin, vaziyeti iyi idare edemediğine hükmettikleri Saatçi Hasan Paşa 'yi kaymakamlıktan azil ile Yedi-Kule 'de hapsolunmasına sebep oldukları ve Güzelce Muhmud Paşa 'nin bu mevkie işgal ettiği esnada, 6 kânun II. 1603 'te, sipahiler pâdişâhtan bir ayak divânı isteyerek, celâli hareketleri ve memleket ahvâli hakkında mâruzâtları bulunduğunu ve bu hususta kat'î ve müessir tedbirler alınması lüzumunu ileri sürdüler. Mehmed III. onların

bu arzularını kabul ve yanında şeyhülislâm Sun'üüah Efendi, kaymakam, sadreyn efendiler, diğer ulemâ ve divân erkânı olduğu hâlde, harem dâiresi kapısına çıktı. Sipahilerin reisleri Hüseyin Halife, Poyraz Osman, Kâtib Cezmî, Anadolu 'nun tamamen Ceiâlîier elinde olduğunu, beş altı defa üzerlerine gönderilen serdârların bir iş göremediklerini, „vükela-yi devletin ihmâli ve mahrem-i esrâr-ı saltanat olanların iğfali" sebebi ile, bu hâdiselerin zuhura geldiğini anlatarak, her birisinin cezasının verilmesinin „mühimmât-ı din ü devlet" 'ten olduğunu bildirdiler. Saatçi Hasan Paşa, huzurda her meseleyi pâdişâha arzettiğine dâir telhislerini göstererek, beraat etti ve dördüncü vezîr Tırnakçı Hasan Paşa, 3reniçerilerin şefaati ile affolundu ise de, Husrev Paşa gibi âciz bir adamı, sırf tavâşîlerde olduğu için, serdâr yaptırdılar diyerek, kapıcıbaşı Gazanfer Ağa ile dârüssaâde ağası Osman Ağa 'yi hemen orada idam ettirdiler. Belgrad 'da bulunan sadrâzam, İstanbul 'daki bu ayaklanmadan kendisine bir zarar geleceğini düşünerek, serdarlığa Lala Mehmed Paşa 'yi bırakarak, derhal avdet etti. Zorbaların „serhad umurunda vâkî taksiri" sebebi ile sadrâzamanın idamı için, müftîden aldıkları ve

kazaskerlerin de imzaladıkları fetvayı Güzelce Mahmud Paşa bir telhis ile arzettiği zaman, bu vaziyetten daha evvel haberdâr olan Yemişçi Hasan Paşa 'nra aldığı tedbir neticesinde, pâdişâh : — „Vezîr-i azamdan sudur eyleyen umur cümle benim mârifetimledir; cürümü *zahûr* ederse, ben hakkından gelebilirim; benim ile vezirim arasına kul nice müdâhale eder
MEHMED III.

karıştıklarına rızây-ı hümâyûnum yoktur"— diyerek, bu talebi reddetti. Hasan Paşa bundan sonra pâdişâhtan, yeniçerilere hitaben, vezîr-i azama müzaheret etmeleri ve zorbaların hakkından gelmesine gayret göstermeleri hususunda, bir hatt-ı hümâyûn almağa muvaffak oldu (tafsilât için bk. Naimâ, I, 297 v. dd. ve mad. HASAN PAŞA, YEMİŞÇİ). Sadrâzam zorbaları idam ettirmiş ve hasımlarına karşı galebe te'min eylemiş ise de, sonradan yanlış hareketleri, gururu ve dostlarını dahi gücendirmesi neticesinde, sukutunu bizzat kendisi hazırlamıştır. Pâdişâhın karışıklık zamanlarında iltica etmek üzere, valide sultanın tavsiyesi ile yaptırdığı Davud-Paşa yakınındaki sarayda bulunduğu bir sırada, son defa huzura kabul olunan Yemişçi Hasan Paşa bir kaç

gün sonra azil ve müteakiben idam olundu (16 teşrin I. 1603). Yeniçeri ağalığından vezîr olan Kasım Paşa—kaymakam ve Mısır valisi Yavuz Ali Paşa (Malkoç)—sadrâzam oldu. 1603 senesi harp cephesi durumu fazla değişiklik göstermedi. Deli Hasan kuvvetleri, serdâr Lala Mehmed Paşa'ya iltihâk ettiler ise de, kardeşleri ile iş birliği yapan ve intizamsız bir hâlde bulunan bu kuvvetler ile birlikte, kalamayacağını ileri sürerek, Kırım hanı memleketine döndükten sonra (11 mayıs 1603), evvelce düşman eline geçmiş bulunan Peşte 'ye karşı girişilen teşebbüs ve hareket muvaffakiyetli olmadı ve serdâr Lala Mehmed Paşa, Budin 'in müdâfaasını Rumeli beylerbeyi Murad Paşa 'ya ve Ösek müdâfaasını da Bosna beylerbeyi Deli Hasan 'a bırakarak, sen baharda Belgrad 'a çekildi. Buna mukabil, bu sene zarfında, iranlılar ile sulh (Ferhad Paşa miisâlehası) bozuldu ve yeni bir harp başladı: Tebriz eyâletinde öteden beri mevcut ve yukarıda zikredilen huzursuzluk ve şikâyet mevzuları, bu sırada Selmas 'takı kurt beylerinden Gâzî Bey 'in bir kısım arazisinin, Karnı-Yarık kalesi ve bölgesinin miriye tahsis edilmesi, Tebriz kulunun ocaklığı olması ve bu yüzden vuku

bulan tecâvüzler sebebi ile isyan ederek, Şah Abbas [bk. mad. ABBAS I.] 'a iltica etmesi Osmanlı—

Iran harbinin yeniden başlamasına sebep oldu. Tebriz beylerbeyi Zincir-Kıran Ali Paşa Gâzî Bey isyanını bastırmak ile meşgul olduğu sırada, Tebriz 'in boş olduğunu haber alan ve vaziyeti tamamen kendi lehinde gören şah, sür'atie gelerek, kendisine iltihâk eden Erdebil hâkimi ZüSfikar Han ile birlikte, Sûfiyân köyü 1 civarında bir muharebede, Osmanlıları mağlûp e t t i ; Ali Paşa 'yi esir ve Tebriz 'i teslim aldı (21 teşrin I. 1603). Bundan sonra, istihkâmları zayıf olması ile terkine mecburiyet hâsıl olan Naheivan '1 ele geçirdi ve Revân '1 muhasaraya başladı ki, bu eyâlet beylerbeyi Şerif Paşa 'nın iş'ârı ile vaziyetten haberdâr olan divân-ı hümâyûn, derhâl İran cephesi serdârhğına Trabzon 'da menfî bulunan Saatçi Hasan Paşa 'yi me'mûr etti. Çok geçmeden pâdişâhın vefatı vuku bulunca (18 receb 1012 = 22 kânun I. 1603), Avusturya cephesinde olduğu gibi, İran harplerine de oğlu ve selefi Ahmed I. devrinde devam olundu (tafsilât için bk. Peçevî, II, 258 v.dd.; Naimâ, I, 327 v.dd.; bu harbe tekaddüm eden aylarda, yirmi seneden beri Osmanlı memleketine ilhak

olunmuş bulunan Mancil livasını, Goril hâkimi Yorgi ile ittifak eden Rize 'de sakin Cafer Peşa oğlu Ahmed'in bastığı ve tahrip ettiği hakkında Çıldır valisinin 25 sefer 1012 = 5 ağustos 1603 tarihli arzı için bk. Fekete, nr. 4567).

Osmanlı devletinin Mehmed III. devrinde yabancı devleiler ile olan münâsebetine gelince, bunun gerek Fransa, İngiltere, Lehistan ve Venedik gibi garp devletleri, gerek Hindistan, Buhârâ gibi, şark memleketleri ile umumiyetle dostâne bir şekilde olduğu söylenebilir. 1589 'dan beri İstanbul 'da Fransız elçisi bulunan De Breve (François Savari), Mehmed III. 'in bütün saltanatı boyunca, Babıâli nezdinde Fransa 'yi temsil etmiş, Eğri seferinde bir müddet pâdişâhın refakatinde bulunmuş, 1597 'de Fransa ile Osmanlı devleti arasındaki dostluk muahedesini yenilemeğe ve hattâ pâdişâhtan Henri IV. 'nin dâhildeki düşmanlarına karşı mücâdelesinde yardım vaadi almağa muvaffak olmuş idi (krş. Saint-Priest, *Memoires sur l'ambaasade de France en Targuie*, Paris, 1877, s. 201 v.dd.). Bu elçi, Beyoğlu'ndaki Fransisken rahiplerini iltizâm ve divân-ı hümayûn tarafından Sakız katoliklerine karşı alınacak şiddetli tedbirleri bertaraf etmiş (J. v. Hammer, VII, 241), Fransız ve Fransız

bayrağı altında gelen tüccar gemilerinden,
ahidnâmeye

muhalif olarak, gümrüklerde alınan vergiler
hakkında şikâyet ile beylerbeylerine, iskele
nazır ve eminlerine ferman göndertmiş (6
ramazan

1006 = 12 nisan 1598) ve Trabulus 'ta tevkif
edilen Fransız gemilerinin serbest bırakılması,
bunlara hizmet teklif olunmaması ve bedelleri
ile alınacak ve gümrükleri verilecek olan baharat,
pamuk, pamuk ipliği, mazı, zamk, kuru üzüm
ve sahtiyanın ihracına müsâade edilmesi
hususunda

ricada bulunarak, bu bâbda Foça ve
Sakız kadılıklarına emir verdirmiş idi (Fekete,
nr. 2396; Ali Emirî, Mehmed III., nr. 290).

Buna beszer bir emir de yine De Breve 'in
teşebbüsü neticesinde ve Cezayir korsanlarının
Fransız gemilerine verdiği zararlar ile ilgili
olarak, Cezayir beylerbeylerine gönderilmiş idi.
Bu devirde İngiltere ile olan münâsebetler
de dostâne idi. Eğri seferinde sonuna kadar

S5

S4Ö MEHMED III.

pâdişâhın maiyetinde bulunan elçi Barton,
Türkler tarafından sevilmesi ve Bâbıâlî nezdinde
nufûz ve itibâr sahibi olması (aynı zamanda

Hoca Sâdeddin Efendi ve rum patriği ile dost bulunuyordu ki, bu patriğin sonradan fesatçı . hareketleri görülerek, Rodos adasına sürülen ve halefi patrik Rafael 'in şikâyet ve ihbarı üzerine hakkında Kudüs kadısı ile Rodos sancağı beyi Memi Paşa 'ya 3 zilhicce 1011 = 14 mayıs 1603'te hükümler gönderilen, Mühimme defteri, 75, nr. 6, Novaftos olması muhtemeldir) sebebi ile, gerek ingiliz menfaatlerini ve bu arada Levant Company'nin, gerek Hollanda ve zaman-zaman fransız menfaatlerini koruyordu. Pâdişâh, şevval 1004 (haziran 1596) ' te kıraliçe Elizabeth 'e gönderdiği nâme-i hümayûnda „kadîmî dostluk ve ahd ü eman muktezâsınca... muavenet ve muzaheret olunmak babında ferman" gönderdiği ve İspanya 'ya karşı ingiliz, fransız menfaatlerini koruyacağını bildirdiği gibi, Barton 'un 1597 'de İstanbul 'da ölümünden sonra, ona halef olan elçi Henry Lello'nun tavassutu ile, ingiliz tacirlerine bahşedilen müsâadeyi mutazammın kıraliçe Elizabeth 'e 1601 'de bir ahidnâme göndermiş idi (Feridun Bey, *Münşaat*,

II, 473 v.dd.; Akdes Nimet Kurat, *Türkingiliz münâsebetlerinin başlangıcı ve gelişmesi(1553—1610)*, Ankara, 1953, s. 82 v.d., 202 v.d., tür. yer.; J. v. Hammer, VII, 241 ; ingiliz tebeasından Selanik ' te sakin birisinin düşman gemilerine mektup ve haber göndererek, Osmanlı gemilerini gâret ettirdiği hakkında Selanik kadısına 5 safer 1012=15 temmuz 1603 tarihli hüküm için bk. Mühimme defteri, 75, nr. 13,14). Yine bu devirde, Venedik'ten müzâkere için murahhaslar, Lehistan 'dan elçiler geldiğini görüyoruz (29 safer 1007 = 1 teşrin I. 1598 tarihli ferman ile 10ro tarihli arzihâl için bk. Fekete, nr. 2504, 3571). 1597 'de Hindistan 'dan Seyyid Mehmed adında bir elçi gelmiş, bu elçi bâzı mühim sebeplerden dolayı İstanbul 'da alikonularak, ailesi ve adamları ile eşyası Mısır 'a gönderilmiş, ertesine de (mart 1598) bir Buhârâ elçisi İstanbul 'a gelmiş idi (krş. Fekete, nr. 2440; Mühimme defteri, 74, sıra nr. 358). Mehmed III. devrinin mâlî ve iktisâdi durumu, devam eden harpler ve kapı-kulu ocağı nizamlarının bozulması sebebi ile iyi değil idi (Cafer Paşa ile Tebriz 'e gidip, Gürcistan seferinde ve celâli hareketlerinde yararlıkları görülen yirmi baltacının mevcut teamüle aykırı

olarak yeniçeriliğe alınması, doğancılara Murad III. 'in tâyin ettiği ulufeyi, bir atıfet kabilinden devam ettirmesi buna birer misâl gibi gösterilebilir. 1008 tarihli bir arz için bk. Fekete, nr. 2658; Topkapı arşivi, nr. E. 2451; J. v. Hammer, VIII, 37 v.d.). Peksimet parası, nüzul bedeli v.b. gibi yeni vergiler ihdas olunuyor, bazen bunları vermemek için ayaklanmalar zuhur ediyor, Kıbrıs ' t an her sene tahsil edilen „küllî hazîneden" harpler esnasında bir akçe bile gelmiyordu. Diğer taraftan istihkakları aylardan beri verilmeyenlerin şikâyetleri (16 aydan beri ulufeler" verilmediğini bildiren hassa tabiplerine istihkaklarının ancak yarısının kâğıt emininden verilmesi hakkındaki 10 haziran 1598 tarihli arzihâl ve derkenarı için bk. Fekete, nr. 2470) görülüyor ; İstanbul, Galata, Hisar ve Üsküdar 'da oturan rum, ermeni ve yahudilerin istihdam ettikleri kul ve cariyelerin üserâ maktûunun istanbul gümrüğüne bağlanmasına mecburiyet hâsıl oluyordu (tafsilât için bk. Fekete, nr. 2503, 2567, 2619; Mühimme defteri, 74, nr. 194). Bu sebeple, evvelce olduğu gibi, bu devrede de sık-sık yeni para kesilmesi cihetine

gidildi. Mehmed III. 'in cülusunda bir dirhem gümüşten, 8 olacak yerde, 12 akçe kesilmiş, bütün gayretlere rağmen, altın 220 akçeye kadar yükselmiş idi. 1597'de yapılmakta olan Sultan Murad türbesi için de ihtiyâç hissedildiği cihetle, üç yılda bir kere İstanbul 'da bakır akçe kesilmesine karar verildiğini

görüyoruz (krş. Fekete, nr. 2314).

Ertesi sene enderündaki 300 yük akçelik gümüş ile gümüşlü eşya darphânedede eritildi ve bir dirhem gümüşten 8 akçe kesilmek suretiyle, vaziyetin İslahı cihetine gidildi ise de, bu İslâhat tam yapılamadı ve 1008 'de 9V2'11 bir dirhem gelen yeni akçe kesilmesi hususunda Tokat mukataa müfettişine emir verilmek lüzumu hâsıl oldu (bu sıralarda sikke tashihine me'mûr Tokat kadısına ve Rum beylerbeyine darphâneyi, evvelce olduğu gibi, Sivas 'tan yine Tokat 'a nakletmeleri hususunda ferman gönderildi. Ali Emirî tasnifi, Mehmed III. devri, nr. 257, 258). Bundan sonra da, eski ve zuyuf akçe ile muamele olunmayarak, yeni akçenin tedavülüne dâir fermanın tatbikında dikkat göstermeleri alâkadarlara bildirildi (1010 tarihli bir hüküm için bk. Fekete, nr. 3043; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihî,*

Ankara, 1951, III/1. 130 v.d.).

Mehmed III. tab'an zayıf iradeli ve safdil olup, fazlaca te'sir altında kalırdı. Sakin, halim ve müteredit mizacının, valide Safiye Sultan 'in pâdişâh üzerinde çok müessir olmasında rolü var idi. Aynı zamanda vehimli idi. 16 yaşındaki büyük oğlu şehzade Mahmud 'un, bir şeyhin telkini ile, kendi aleyhinde hâriç ile mektuplaştığı haberi alınıp, mektupların kızlar-agası vâsıtası ile elde edilmesi
MEHMED III. - MEHMED IV. S4?

üzerine, şehzadenin boğdurulması (27 zilhicce 1011 = 7 haziran 1603), diğer alâkalıların denize atırılması onun vehmi hususunda bir delîl^ sayılabilir (tafsilât için bk. Peçevî, II, 281; Naimâ, I, 351). Hatt-ı hümayûnları arasında (Topkapı arşivi, E. 7043») dikkate değer bir tanesi onun gözdeleri için büyük masraflar yaptığını göstermeğe, hazîne kethüdası Osman Ağa'nın tuttuğu dört aylık bir masraf defteri de (şaban — zilkade 1010 = kânun II. — nisan 1602) Mehmed III. 'in sarfiyatı hakkında bir fikir vermeğe kâfidir (Topkapı arşivi E. 4771; Mehmed III.'e hizmet edenlerin aynı seneye âit tutulmuş defteri için bk. aynı arşiv, D. 9603). Haremeyn evkafı müfettişi Mevlânâ Muhiddin'e gönderdiği bir

fermandan öğrendiğimize göre, Mehmed III. Şeyh Vefa türbesi yakınında bir medrese yaptıрмаğı tasavvur etmiş idi (Topkapı arşivi, E. 11574). Validesi Safiye Sultan'a Mısır'da Menufiye 'de Benî Nasr nahiyesinde geniş araziler temlik etmiş, Nahcivân 'da ve Haleb 'de başmaklık hasları tahsis eylemiş idi (Mısır 'daki emlâkin sonradan darüssaâde ağası Osman Ağa 'ya temlik edildiğine dâir 20 hazîran 1597 tarihli temliknâme için bk. Topkapı arşivi, E. 7787 ; Nahcivân 'daki ve Haleb 'deki Bozkoyunlu, Yalvaç cemâatleri başmaklık hâsları hakkındaki 1596 tarihli hükümler için bk. Mühimme defteri, 74, nr. 181, 441). Mehmed III. 'in Adnî mahlası ile şiir yazdığını Riyâzî ve Naimâ'dan öğreniyoruz. Kendisi Ayasofya 'da Selim II. türbesinin yanındaki türbede medfûndur (*Hadîçat al-cavâmf*, I, 6 v.d.).

Bibliyografya: Metinde zikredilenlerden başka bk. Topkapısarayı arşivi, E. 5411 »— e, 29II A, B, 7392, 9285 a—<>, 5219 aj bj 737°. Başvekâlet arşivi, Ali Emîrî tasnifi, Mehmed III. devri, nr. 13, 14, 16, 19, 20, 23, 25. 27, 167, 171, 174, 180, 190, 191, 253, 321; Mühimme defteri, nr. 73, sıra nr. 5 »

Fekete tasnifi, nr. 4274, 2745, 2286, 2540, 2621, 4635; Alî, *Tarih-i ungürûs*, 1592—1596 (Topkapı sarayı, Revan köşkü, nr. 1302); Mehmed Avfî, *Tarih-i Âl-i Osman*, 1563—1600 (Üniversite kütüp., nr. T. 2385); Mehmed Celâl, *Saltan Mehmed-i Sâlis* (İstanbul, 1308); Sagredo, *Histoire de l'Empire Ottoman* (Amsterdam, 1742), I—VII; Soranzc, *Ottomanus sive de rebus turcicis liber continens descripiionem potantiae Mahometis III.* (1600); Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa* (Gotha, 1856), I—VII; Iorga, *Ceschichte des Osmanischen Reiches*, III. (M. TAYYİB GÖKBİLGİN.)